

УДК 821.161.2 Франко: 377.011(477.83).86 “185”

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.136876>

Володимир Микитюк, кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури імені Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНИЙ ТОПОС “БУРСИ”: РЕФЛЕКСІЇ ІВАНА ФРАНКА НА ОСВІТЯНСЬКУ ПРОБЛЕМАТИКУ

У статті розглянуто рецепцію художніх творів Анатолія Свидницького і Степана Руданського з освітнянською проблематикою українською критикою у Галичині, передусім рефлексії І. Франка. Досліджено топос “бурси” та його трактування у педагогічному контексті 2-ї пол. 19-го століття, інтерпретаційні версії І. Франка як літературного критика та історика національної педагогіки. Проаналізовано та класифіковано інтерпретаційні стилі та основні оцінки вченого несприятливих умов для українського шкільництва у колоніальних умовах, гостру критику деспотичної педагогіки через призму художніх текстів.

Ключові слова: Іван Франко; історія педагогіки; бурса; навчання літератури.

Лім. 5.

Volodymyr Mykytyuk, Ph.D.(Philology), Associate Professor of the Ukrainian Literature Department
Lviv Ivan Franko National University

PEDAGOGICAL TOPOS OF “BURSA”: REFLEXIONS OF IVAN FRANKO ABOUT THE EDUCATIONAL PROBLEMS

The article explores the reception of artistic works of Anatol Svydnytskyi and Stepan Rudanskiy with educational issues of Ukrainian criticism in Halychyna, especially I. Franko's pedagogical reflections, his analysis of the peculiarities of the development or stagnation of the education in two parts of colonized Ukraine. The etymology of the word “bursa”, the acquisition of generalized meaning, and also the topos of “bursa” and its interpretation in the pedagogical context of the 2nd half of the 19th century have been found out, as well the interpretive versions of I. Franko as a literary critic and historian of national pedagogics have been explored. The interpretive styles of the historian of education are analysed and categorized: sociological, realized through the increased attention to social circumstances; elements of the linguistic poetics, which was manifested in the constant attention to the peculiarities of the linguistic style, the lexical, semantic and grammatical possibilities of the language in the application of a particular author; psychoanalytic – as a reflection of the consistent correspondence of the symbolic equivalents of the subconscious in the actions of the heroes of the artistic work; the style “existential situation”, the expression of which is one or another scene or episode of choice that determines the way of human existence in a world which is different from its everyday life. For I. Franko as a positivist, the main characteristic was the desire to describe the factors that determine the life of an individual and society, that is, the traditional homothetic reproduction of existence, but the Franko-scientist, and especially the Franko-artist, evolved towards the end of the 19th century in the direction of a fatalistic and indeterministic perception of existence. The article evidences the evolution of the views of a scientist-teacher from cardinal criticism to a more objective, balanced and constructive analysis of systemic defects and disadvantages of the then pedagogics, generalized the basic assessments of the scholar's unfavourable conditions for Ukrainian schooling in the colonial conditions, sharp criticism of despotic pedagogics through the prism of artistic texts.

Keywords: Ivan Franko; history of pedagogics; bursa; teaching of the literature.

Постановка проблеми. В умовах трансформації системи освіти треба засвоїти уроки минулого, у тому числі настанови Івана Франка, який небезпідставно вважав, що стале прагнення до розвитку, кшталтування особистості освіченого Українця у напрямку загальнолюдських вартостей повинне засновуватись на ґрунті патріотизму, національної гідності, на знанні достойної участі свого народу в європейській історії та сучасності. Історичний досвід національної педагогіки, зокрема – рефлексії І. Франка на історію освіти, на викладання української літератури, абсолютно

позачасові, дуже корисні для реалізації назрілої потреби оновлення методології дидактичної взаємодії у процесі вивчення української літератури. Сьогодні особливо важливим є практичне і цілісне переосмислення історії національної педагогіки, як це заплановано у рамках плану науково-дослідницьких робіт кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, – а саме комплексної наукової теми “Українська освіта в контексті трансформаційних суспільних процесів”.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Означена проблема мало досліджена, так як сьогодні практично немає міждисциплінарних синтетичних студій про синкретизм педагогічної та літературознавчої діяльності І. Франка, комплексних розвідок про його рефлексії у літературно-критичній й історико-літературній спадщині на сучасні йому освітні проблеми, екскурси в історію української педагогіки. Окремі педагогічно-літературознавчі аспекти порушували у своїх працях І. Денисюк, З. Гузар, Т. Гундорова, М. Чепіль, зосереджуючись насамперед на наративній майстерності письменника і педагога, соціально-утилітарному детермінізмі, креаціонізмі у педагогічній прозі письменника, ролі Франкових текстів як вагомого чинника патріотичного виховання.

Метою статті є аналіз інтерпретаційної майстерності І. Франка як критика й історика педагогіки та основні тенденції його рефлексій на освітнянську проблематику; визначення і класифікація основних інтерпретаційних стилів вченого-дидакта.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наскільки високо Франко цінував мистецтво інтерпретації, як багато уваги приділяв інтерпретаційній техніці показує його аналіз змісту, форми і стилю публічних виступів А. Шептицького: “Митроп[олит] Андрій говорить про ті речі як європеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним. Він стареться – перший признати справді мислячого чоловіка – класти дистиנקції, розрізнення між речами та поняттями, не мішати різнорідного, не робити заключень із потоптанням основних правил логіки, не заслонювати браку власних думок і власних понять цитатами з письма святого – або з “отців церкви” [5, 379]. “Бурса” як фабулярний мотив в українській літературі 2-ї половини 19-го століття стала об’єктом пильної критичної уваги Івана Франка не випадково. У руслі позитивістської філософії “праці над основами”, “органічної роботи”, “теорії малих справ” місце школи загалом було дуже важливе, і це підтверджують десятки художніх текстів белетриста, де так чи так висвітлено образи педагогів та їхніх вихованців, а також майже півтора сотні статей, оглядів, рецензій Франка, де він ангажується у тогочасні педагогічні проблеми. Якщо у романтичній традиції школа як інституція головно вводилась у тексти як біографічний епізод для вираження власних письменницьких поглядів на виховання та методику навчання, проводилась оцінна характеристика окремих визначних (як позитивних, так і негативних!) постатей педагогів, то ситуація кардинально змінюється в епоху

позитивізму. Романтична модель свідомості була суто індивідуалістською, тому, відповідно, література і критика висвітлювала негативну роль педагогічних інституцій для формування, росту, гарту окремих чуттєвих і вразливих особистостей, для яких зіткнення із жорстоким світом і відбувалось на перших етапах шкільного побуту. Позитивісти змінили загальну тональність зображення теми школи в літературі та критиці, і пов’язано це було із новою навчальною (знову просвітницькою) моделлю свідомості, коли на перший план виходить роль освітніх інституцій у піднесенні морального та інтелектуального рівня всіх верств населення. Література доби позитивізму не показала позитивного типу чи образу школи. У всякому разі дуже важко назвати такі тексти не тільки в українській, але й загальноєвропейській белетристиці. Функцією її була нещадна критика “загалом”, вказування на анахронічність як самої школи, так і панівних у ній методик навчання і виховання, викривання деспотичного характеру педагогіки, що жорстко ламало більш-менш неординарні дитячі характери.

Такі загальноєвропейські тенденції виразно виявились і в творчій спадщині Івана Франка з педагогічною тематикою, і в його критичних рефлексіях на освітнянську проблематику. Лише в окремих Франкових текстах кінця 19-го і, передусім, вже 20-го століття, бачимо виразне прагнення до об’єктивізації опису шкільництва, а сприйняття й інтерпретація топосу “подільської бурси” у 80-х роках були суголосні своєму часові та завданням, які він ставив. Франко був переконаний, що культурну самоідентифікацію українців можна змінювати і кшталтувати, а найкращим інструментом небезпідставно обрав освіту і науку як джерело і засіб поступу.

У статті слово “бурса” розглядаємо як своєрідний топос на позначення певного образного і семантичного кліше, що безпосередньо стосується сприйняття і відображення у науковій і художній практиці Івана Франка проблем освіти, життя духовенства, психології взаємин учителя та учня через аналіз й інтерпретацію текстів українських письменників-подолян Анатолія Свидницького і Степана Руданського, сприйняття їхньої творчості у Галичині 2-ї половини 19-го століття. Отож, якщо глянути *стереометрично* (І. Франко використовував це означення для характеристики поглибленого прочитання й аналізу художнього тексту, глибинного сприйняття та розуміння твору – В. М.) на Франковий інтерпретаційний стиль, зокрема під час аналізу творів із педагогічною проблематикою, у

дослідженні теми “бурси” в українській і не тільки літературі, то можна виокремити декілька рівнів.

Перший, традиційно, *соціологічний*, що виявлявся у посиленій увазі до суспільних обставин, в яких жив і творив автор, що їх зображення складало основу твору. Серед багатьох прикладів промовистим буде і Франкова характеристика “Люборацьких” А. Свидницького у передмові до роману, що стала хрестоматійною (“...Се перша широка проба української повісті на тлі сучасних суспільних відносин і zarazom – сміло можна сказати – одна з кращих спроб з-поміж усіх, які досі маємо на тім полі...” [1, 7], і загальні постулати преслів’я до перекладу “Зимового вечору в бурсі” Н. Пом’яловського [4, 74 – 76], соціальні кліше в оцінці приказок С. Руданського. Визнають це навіть ті франкознавці, яких ніяк не запідозриш в абсолютизації “каменярьських” ознак стилю нашого класика: “Франкові історико-літературні оцінки окремих українських письменників (Пантелеймона Куліша, Юрія Федьковича, Анатолія Свидницького, Степана Руданського, Михайла Старицького, Володимира Самійленка, Івана Нечуя-Левицького) іноді мають тенденційний характер, обумовлений абсолютизацією соціально-утилітарного призначення літератури (як, приміром, у випадку неприйняття романтичної концепції та трактування епігонства Куліша). Однак загалом вони тяжіють до культурологічного типу й позначені увагою до конкретних умов життя і творчості українських письменників” [1, 92].

Другий рівень, властивий для Франка-критика, це *лінгвістична поетика*, яка виявлялась у постійній увазі до особливостей мовленнєвої манери, лексичних, семантико-граматичних можливостей мови у застосуванні конкретного автора. Можемо звернутись до Франкової оцінки “орлиного пера” А. Свидницького [2, 7], “гарячої бесіди” Пом’яловського [4, 76], чи згадати фрагмент ще одної хрестоматійної оцінки поетичної мови вже співомовок С. Руданського: “Тут автор виявив... ..незвичайне майстерство форми і народної мови, живість і простоту вислову...” [3, 220].

Третій рівень – *психоаналітичний*, що легко проглядається у науковому арсеналі нашого дослідника літератури як відображення послідовної відповідності символічних еквівалентів підсвідомого у діях героїв художнього твору, або ж через наголошування на мотивації їхніх вчинків у залежності від особистісного чи національного архетипу. Доброю ілюстрацією тут буде фрагмент характеристики поезії Руданського і Кольцова, що, на думку Івана

Франка, лише в дечому подібна за формою пісень, але “...зміст, духовна фізіономія у обох поетів такі відмінні, як відмінна вдача українця-подолянина від воронезького москаля” [3, 220]. Промовистим прикладом використання цього інструментарію є також обґрунтування психологічних чинників, що, на думку Івана Франка, сформували безкомпромісність та категоричність іншого російського письменника: “Жорстоке поводження у бурсі загартувало здоров’я і характер Пом’яловського, навчило ненавидіти всяку неправду, всякий гніт і утиск, навчило розбирати кожне явище життя свобідно, совісно і розумно, хоть з другого боку не дало майже ніякого підготовлення в реальних науках” [4, 75]. Сотні раз караний фізично, бурсак не зламався, а став сильним і відпорним до зла, знайшов у собі бажання “щастя нещасним і волі невольникам” [4, 76]. Жахливі психологічні травми дитинства і юності програмують подальше життя людини незалежно від її волі, формують внутрішні конфлікти, мету, імпульси, які залежать від інстинктів, – ось основні постулати цієї фрейдівської теорії (не розвиватимемо її далі в ідею лібідо), що їх використовував по-своєму Франко-психоаналітик ще у 1877 році.

Врешті, четвертий рівень: у центрі уваги Франка-інтерпретатора “*екзистенційна ситуація*”, вираженням якої є та чи та сцена або епізод вибору, що визначає спосіб існування людини у світі відмінний від її повсякденного життя, сталої і незмінної поведінки. Для Франка (як і для більшості реалістів) властивим було прагнення до опису чинників, що детермінують життя індивідуума та суспільства. Тобто, бачимо традиційне гомотетичне відтворення екзистенції, однак Франко-науковець і, особливо, Франко-митець до кінця 19-го століття еволюціонував у напрямі фаталістичного та індетерміністичного сприйняття екзистенції. Власне, можна говорити про постійну напругу між гомотетичним та ідіографічним сприйняттям і відображенням світу, адже, з одного боку, Франко ретельно мотивує вчинки своїх і чужих персонажів, спираючись на загальні знання про поведінку людини у певних обставинах, стверджуючи, що більшість вчинків її можна передбачити, так як людина є структурою усталеною і “прочитуваною”, а окремі нетипові “збочення” є наслідком моральних чи аморальних генетично визначених дрібних змін характеру; інший ракурс його окреслення екзистенції – вже суто натуралістичний. Як і більшість натуралістів Франко бачив конкретну екзистенцію як вияв понадіндивідуальної біологічної необхідності (напр.: сексуального потягу, інстинкту

самозбереження, голоду та ін.), що, незалежно від прагнення конкретного окремого індивідуума, фатально визначає його характер. Тому натуралістична школа і зосереджувалась не тільки і не стільки на зображенні долі одиниці, скільки на студіюванні суспільства, середовища, яке програмує у такому разі поведінку окремих його членів.

Закономірно, що Франко постійно еволюціонував, і вже у кінці 80-х та 90-х роках 19-го століття у його текстах проявляється сталий інтерес до психічних аномалій поведінки людини, невмотивованих попереднім життям несподіваних психологічних несподіванок, “дивних” мотивів, великої загадки людської природи. Зрозумілим є те, що рамки тенденційної і натуралістичної літератури були для нього затісні, взяти хоча б його шедевральні тексти “Вільгельм Телль”, “Неначе сон”, “Панталаха”, “Батьківщина”, “Для домашнього огнища” та ін. Ще у вісімдесятих роках митець і вчений демонструє певну роздвоєність, чи, точніше, поєднання на перший погляд взаємовиключних тенденцій у своїй практичній письменницькій і літературознавчій роботі, а його тематично багату белетристику із зображенням різноманітних типів духівництва і педагогів представляє і виразно антиклерикальний “Ех nihilo (Монолог атеїста)” із позитивістським трактуванням Бога та раціоналізмом пізнання Всесвіту, і “Св. Валентій” як зразок критичного бачення окремих аспектів релігії, а саме – християнської аскези. Тоді ж з’являються з-під його пера майже ідеалістичні (оцінка Ом. Огоновського – В. М.) “Панські жарти”, оригінальна інтерпретація біблійного сюжету про братовбивство (“Смерть Каїна”), інші тексти із спорідненою проблематикою. Безумовно, що клерикальна критика жорстко реагувала на нігілістичні твори, що ускладнювало можливість Франкової участі у народовських проектах, створювало умови для своєрідного цензурування його роботи. У діяльності Франка як історика освіти, активного учасника громадянського втручання в шкільництво та ангажування у його проблеми, завжди бачимо своєрідну спробу компромісу Франка з народовським політичним табором, спробу вийти з-під впливу М. Драгоманова, відображення еволюції мислителя до ще більш глибокого осмислення, особистісного розуміння сутності християнства і, зокрема, важливої ролі національної церкви у житті народу загалом. Безумовним також є інше: для більшості широкої галицької публіки, для галицького релігійного істеблїшменту Франкова оцінка греко-католицького і православного духовенства,

співпраця з клерикальними виданнями та участь у народовських проектах сприймалась однозначно позитивно. Щодо ж суголосної оцінки стану українського православного духовенства, визначення реакційності та анахронічності семінарської науки, загальної рецепції топосу “бурси” у Франка і чільного представника народовської еліти Ом. Огоновського, – то це закономірне явище: колонізоване українське православ’я у 19-му столітті у російській імперії було вже надзвичайно бюрократизованим, поступово перетворюваним на одну з державних інституцій, що активно використовувалась як інструмент денаціоналізації, шовіністичної політики щодо українців. Церква переставала бути національною, ставала “гвинтиком”, фактично управлялась світськими сановниками, надзвичайно залежала від волі метрополії. Врешті, саме тоді було закладено основи розколу українського православ’я, який ми спостерігаємо і сьогодні.

Висновки. Характерним щодо загальних напрямних відчитання топосу “бурси” у критичній парадигмі І. Франка є факт, що, перекладаючи для галицького читача кінця 70-х років 19-го століття твір Н. Пом’яловського, вводячи в обіг у середині 80-х років забутий роман А. Свидницького чи аналізуючи у цьому ракурсі спадщину С. Руданського, дослідник в основному наголошував на детермінації постання самих текстів та мотивації поведінки їхніх героїв комплексом суспільно-педагогічних чинників, а також, як розглянуто вище, увагу приділяв елементам лінгвістичної поезики, психоаналітичним аспектам у тлумаченні художніх образів та, переважно, гомотетичному прочитанню екзистенційної ситуації вибору, характерному для реалістично-натуралістичної школи. Говорячи про Франковий “дрейф” у напрямі фаталістичного та індетерміністичного сприйняття екзистенції у кінці 80-х та 90-х 19-го століття, ще раз зазначимо, що і висвітлення педагогічної проблематики у нього також еволюціонувало від відвертого тенденційного “цвинтарництва”, критики “підчищеного чоловічества” до більш об’єктивного, виваженого та конструктивного аналізу як системних вад і недоліків тодішньої педагогіки, так і зрілого розуміння важливості національного чинника у школі, значення індивідуальності вчителя для формування самостійного мислення та критицизму в учнів. Системне розуміння співпраці І. Франка з релігійними організаціями і персоналіями в освітянських проектах потребує подальшого дослідження, як і переосмислення та зміни рецепції художніх текстів класика української літератури у каноні шкільної лектури.

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ ШЛЯХОМ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИРОДНИЧОНАУКОВИХ І ПРОФЕСІЙНО-ПРАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Франко не Каменяр. Франко і Каменяр / Тамара Гундорова. – К., 2006. – 350 с.
2. Франко І. Анатоль Патрикійович Свидницький (Уваги до його “Люборацьких”) / Іван Франко // *Зібрання творів: у 50 т. Т. 27 / Іван Франко.* – К.: Наук. думка, 1980. – С. 7–8.
3. Франко І. До студій над Ст. Руданським / Іван Франко // *Зібрання творів: у 50 т. Т. 28 / Іван Франко.* – К.: Наук. думка, 1980. – С. 219–221.
4. Франко І., М. Г. Поміловський. Бурса і бурсаки. Очерки і картини [Переднє слово перекладчика] / Іван Франко // *Зібрання творів: у 50 т. Т. 25 / Іван Франко.* – К.: Наук. думка, 1980. – С. 74–76.
5. Франко І. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм (Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького “О квестії соціалній”) / Іван Франко // *Зібрання творів: у 50 т. Т. 45.* – К.: Наук. думка, 1986. – С. 377–400.

REFERENCES

1. Hundofova, T. (2006). *Franko ne Kameniar: Franko*

i Kameniar [Franko is not a Kamenyar. Franko and Kamenyar]. Kyiv, 350 p. [in Ukrainian].

2. Franko, I. (1980). *Anatol Patrykiiovych Svydnytskyi (Uvahy do yoho “Liuboratskykh”)* [Anatol Patrykiiovych Svydnytskyi (Attention to his “Lyuboratsky”).] *Zibrannia tvoriv: u 50 t. Vol. 27.* Kyiv: Nauk. dumka, pp. 7–8. [in Ukrainian].

3. Franko, I. (1980). *Do studii nad St. Rudanskyim* [To studies about St. Rudanskyi]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t. Vol. 28.* Kyiv: Nauk. dumka, pp. 219–221. [in Ukrainian].

4. Franko I. (1980). *M. H. Pomialovskiy. Bursa i bursaky. Ocherky i kartyny* [H. Pomialovskiy. Bursa and Bursaks. Essays and picture]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t. Vol. 25.* Kyiv: Nauk. dumka, pp. 74–76. [in Ukrainian].

5. Franko, I. (1986). *Sotsialna aktsiia, sotsialne pytannia i sotsializm (Uvahy nad pastyrskym poslaniem mytropolyta) A. Sheptytskoho “O kvestii sotsialnii”* [Social action, social question and socialism (Attention to the pastoral letter of the metropolitan) A. Sheptytskyi “About the social quest”]. *Zibrannia tvoriv: u 50 t. Vol. 45.* Kyiv: Nauk. dumka, pp. 377–400. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.05.2018

УДК 378.091.2:[61-051:005.336.2-027.561]:[005.963.5+5]-044.244

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.136877>

Маріанна Пайкуш, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри біофізики
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

ФОРМУВАННЯ ФАХОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ ШЛЯХОМ ІНТЕГРАЦІЇ ПРИРОДНИЧОНАУКОВИХ І ПРОФЕСІЙНО- ПРАКТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглянуто проблему формування інтегральної, загальних і фахових компетентностей майбутніх лікарів. Показано, що необхідною складовою формування компетенцій є знання та вміння, які набувають студенти під час вивчення природничого та професійно-практичного циклу дисциплін. З'ясовано, що розвиток кожної компетентності лікаря залежить як від методики навчання, так і від мотиваційного компоненту. Обґрунтовано, що інтеграція природничих і клінічних дисциплін має вплив на формування компетентностей лікаря.

Ключові слова: підготовка лікаря; фахові компетентності; природничо-наукова підготовка; професійно-практична підготовка; професійне мислення.

Лім. 10.

Marianna Paykush, Ph.D.(Pedagogy), Associate Professor of Biophysics Department
Lviv Danylo Halytskyi National Medical University

THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF THE FUTURE DOCTOR BY INTEGRATION OF NATURAL SCIENCE AND THE PROFESSIONAL- PRACTICAL DISCIPLINES

The qualification of a modern doctor is determined by two parameters: the level of qualification, which determines the scope and complexity of tasks and responsibilities, and qualification specialization, which is determined by the branch of necessary medical knowledge. In the preparation of the medical student, the integral competence, general and professional competencies, the formation of which develops during the study at the university while studying natural and clinical disciplines, are separated.

Competence determines the ability of a doctor to successfully carry out the professional and further educational activities and is the result of studying at a certain level of higher education. Competency approach, reflecting the system of professional knowledge, skills, the personality-behavioral qualities, united by humane attitudes towards the patient, requires modern pedagogical strategies in teaching disciplines.